

ső kötete, s a lexikonokba általában egy vagy két megjelent kötet a belépőjegy. Az viszont, hogy a szerző első kötetes, kissé gyanúsnak tűnik. Nyomban hatvan vers, s egy sor egyéni hangú, tiszta, dalszerű, töretlen ívű költemény? A tény nyilvánvalóan annak a térségnek a következménye, ahol a szerző él. Olyan kisebbségi irodalmakban, mint amilyen a szlovéniai magyar is, nem megfelelő módon kiépült intézményrendszer közepette nem zökkenőmentes az írói-költői teljesítmény prezentálása. Jó lenne, ha az ebből a pozícióból eredő körülmények nem hátráltatnák Nagy Zsuzsa lírájának további alakulását.

Angyalosi Gergely

Megérteni és megnevezni

Harkai Vass Éva: *Rések és korosztályok*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2005

Harkai Vass Éva nagy műgonddal, tudatossággal megszerkesztett tanulmánykötetét elolvassva mindenekelőtt az jutott eszembe, hogy az ilyen munka nem csupán a tájékozódni kívánó olvasók számára hasznos olvasmány. Egymást, vagyis az irodalomtörténeti-kritikusi szakmához tartozókat is erősítjük azzal, ha az övéhez hasonló komolysággal, az irodalom iránti tisztelettel és zsigeri érdeklődéssel, valamint – nem utolsósorban – hozzáértéssel végezzük a munkánkat. Mert ne tagadjuk: az ember néha elbizonytalanodik ennek a tevékenységnek az értelmét illetően, s Nemes Nagy Ágnessel szólva, felsóhajt: „Mentem volna inkább szódáskocsisnak.” Ha viszont tanúja lehet annak, hogy akad olyan pályatársa, aki túlzások és prófétai gesztusok nélkül, ugyanakkor rendületlen lelkiismeretességgel próbál rendet vizionálni a kortárs magyar irodalom bozótjában, kissé szégyelli is talán az átmeneti kishitúséget. Nem, nem fogjuk megváltani a világot, de vagyunk olyan hasznosak, mint a kultúra egyéb területein, esetleg látványosabb körülmények között működő kollégáink. Vagyunk olyan „hasznosak”, mint az irodalom – vagy a kultúra maga.

A *Rések és korosztályok* című kötet alapvetően két részre oszlik, egy nagyobb és egy kisebb terjedelműre. A goethei *Wahlverwandtschaften* szóösszetételének híres, szétválasztó jellegű magyar fordítását használja fel ehhez: az első részhez sorolódnak a „vonzások”, a másodikhoz a „választások” eredményeként létrejött írások. Ezt a magam részéről csak úgy tudom érteni, hogy *Az írói panoptikum, A művészregény vonzásokörében*,

valamint az *Avantgárd diskurzus* alfejezetekbe sorolt szövegek nem egyszerűen a szerző személyes ízlésének és tudományos érdeklődésének termékei. Harkai Vass Évának nyilvánvalóan nagyon határozott és jól megalapozott értékrendje van, tudja, hogy melyek a legfontosabb jelenségek a magyarországi és a vajdasági kortárs irodalomban. Irodalomtörténészként és bírálóként tehát nem térhet ki ezeknek a szerzőknek és jelenségeknek az értelmezése elől. A második nagy egység írásai viszont hangsúlyozottan *választások* eredményei: az értekező ilyenkor maga dönti el, hogy mi az, ami fokozottan érdeklí egy-egy vitathatatlanul jelentős magyar író életművén belül. A két szempont persze nem állítandó szembe egymással; ilyenkor jó, ha emlékeztetjük magunkat arra, hogy Goethénél mindkettőt egyetlen szó fejezi ki. Olyan affinitásról, lelki (és irodalomról lévén szó, érzéki) rokonságokról beszélünk, amelyek esetében nagyon finom, alig érzékelhető határ húzódik a személyes választás és az elkerülhetetlen szakmai feladat között.

Talán nem indiszkrétció, ha utalok arra, hogy ezeknek a tanulmányoknak jelentős hányada azokra a konferenciákra készült, amelyeken Harkai Vass Évával együtt vettünk részt - hol Újvidéken, hol Budapesten. Ezeknek a tanácskozásoknak a résztvevői (vajdasági és budapesti irodalomtörténészek) az elmúlt majd másfél évtizedben közösen döntötték el tehát, hogy mi (vagy ki) lesz a megbeszélésre választott téma vagy író; ezután pedig mindenki eltöprenghetett azon, hogy mi vonzza a legjobban az adott életműben vagy írói személyiségben. A *Rések és korosztályok* esszéi azonban arról is tanúskodnak, hogy szerzőjük a tanácskozások jelentette kihívásokon messze túlmenő alapossággal, több írásban is körüljárta a tárgyalt alkotók életművét. Minden témaválasztása fontos kérdéseket érint. Mándyról gondolkodva például műfajelméleti eszmefuttatásokkal indít (hogyan minősítsük ennek az írónak a novelláit: novellafüzérről, kisregényekről, vagy éppen laza szerkezetű regényekről van szó?). Majd a beszédhelyzetek, a rétegnyelvek ütköztetésének jellegzetesen mándys technikáit elemezve segít nekünk annak megértésében, hogy mi okozza az irodalomtörténészek által emlegetett „Mándy-talányt”, a látszólagos előzmény-nélküliséget, a besorolhatatlanságot. S nem hagyhatom említetlen, hogy a Mándyt búcsúztató szöveg legvégén, mintegy szemérmesen, hírt ad magáról az irodalomtörténészben rejtőző szépíró. „Nincs veteránmúlt. Semmi éljenzés. Most már örök időkre benne a novellában. A huzat légtölcsérében cetlik szállonganak.”

Általában is elmondható, hogy Harkai Vass Évát az ambivalenciák, az egyértelműen nem eldönthető kérdések foglalkoztatják a legjobban. Ezért van, hogy Mészöly Miklósnál az összetettség, a parabolaforma sajátos alkalmazása, az intertextuális kapcsolódások, az implicit „idézések” bonyo-

lult összjátéka ragadja meg. (Thomka Beáta monográfiáját például a műfaji-poétikai átjárások feltérképezésének szándékával olvassa. Egyébként is megállapítható, hogy szinte megható alapossággal dolgozza fel egy-egy témakör szakirodalmát, és a legkisebb alkalmat is megragadja arra, hogy hivatkozzon a szakmában felmutatható korábbi eredményekre.) Orbán Ottónál az „önarckép-poétikát” bontja ki több verseskötetet elemezve, s arra a fontos megállapításra jut, hogy ez a poétika a látszatok ellenére az életmű későbbi szakaszaiban is meghatározó, Meghatározó, csak éppen átalakul a más szerzők hangját kölcsönző „utolírások” tükörszerű sokszorozódása révén. Bevallom: meghökkenem, megértvén, hogy az önarckép-poétikának ezt a metamorfózisát a posztmodernitással hozza rokonságba, hiszen Orbán elégszer tiltakozott az ellen, hogy életművét bármiféle kapcsolatba hozták ezzel a fogalommal. Némi morfondírozás után azonban már hajlotam arra a véleményre, hogy mégiscsak van igazsága Harkai Vass Évának. A szerző személyes tiltakozása ilyen esetekben nem feltétlenül perdöntő. Orbán Ottó kifejezte ellenszenvét az önmaga alkotta posztmodern-kép iránt; ám ez nem gátolhat minket abban, hogy egy másik posztmodern-felfogás alapján összekapcsoljuk írói gyakorlatát ezzel a kategóriával. Máshol viszont a népszerű, de – ha szabad megjegyeznem – általam kevésbé kedvelt „későmodern” paradigmába illeszti be Orbán költészetét. Ez természetesen jól indokolható, és a szakirodalomban eléggé elfogadott álláspont; másutt azonban Dérczy Péter nyomán „klasszikus modernségről” beszél, és láthatóan nem tesz különbséget a két terminus között. A magam részéről azért vagyok engedékenyebb az utóbbi kifejezés iránt, mert a szóösszetétel „késő” tagja valamiféle győzedelmesen előrehaladó fejlődésvonalra látszik utalni. (Vagyis arra, hogy a modernség mint olyan elmúlásra van ítélve.)

Szakmai szempontból Harkai Vass Éva legerősebb oldala (mindenkinek van ilyen) a nyelvészeti-stilisztikai-verstani érzékenység és tájékozottság. Bodor Ádám műveiről, s mindenekelőtt a sokszor elemzett *Sinistra körzetről* írva persze fontos megállapításokat tesz akkor is, amikor a groteszk és az ironia szövegszervező alakzatait boncolgatja. Elemzéseinek igazi eredetisége azonban akkor válik nyilvánvalóvá, amikor ezt a megközelítésmódot szakszerű nyelvi-szemantikai megfigyelésekkel támasztja alá. „A példák egyértelműen utalnak az ironia azon nyelvi bravúrára, kettősséget felszikkasztató nyelvi erejére, miszerint az *állítmány épp az ellenkező poláris terminus, mint amit a kontextus megkövetelne. A kikerekedni, fegyelmezni, melegedni kezdett, tetszett* igenevek és igék ha mondattani funkciójukat tekintve nem is állítmányok, de szemantikai súlyú állítások, s bennük foglaltatik, egyetlen szempillantás alatt fagy beléjük az elbukás ténye, e torz világba való bealakulás, belesimulás vállalásának gesztusa, melyhez majd a regény későbbi szöveghelyein (Andrej Bodor részéről) a rendszer

kiszolgálásának alamuszi vállalása járul.” Látjuk: a részletekre összpontosító, mindazonáltal korántsem iskolás grammatikai-stilisztikai elemzést jóformán közvetlenül, de minden erőltettség nélkül képes világképi értelmezéssé alakítani.

Ugyanez mondható el azokról az analízisekről is, amelyekben a lírapoétika és a verstechnika kreatív alkalmazása kerül előtérbe, mindenekelőtt a Böndör Pál költészetét taglaló szövegekben. Az is kiderül itt, hogy Harkai Vass Éva számára a költői praxis nagyon nagy mértékben őrzi a *messterségbeli tudás* ismérveit. Nála a lírikus úgy bánik a nyelvvel, mint a kézműves az anyaggal, amely persze nem egyszerűen „anyag”, hanem a *líraszámára-való-nyelvnek* az évszázados szakmai tradíció által kialakított *jelentése* is egyúttal. Amikor azt a tételét igyekszik alátámasztani, hogy Böndör „már-már antipoétikus anyag versbe emelésével teremtett klasszikus orkesztrációjú lírát”, a különféle „eljárások”, szakmai fogások felsorolását és méltatását tartja indokoltnak. Szóba kerülnek itt a „vágások, áthajlások, a rövidítés, a metszés”, valamint a „közbevetések, beékelések, kérdések, megkérdőjelezések”, amelyek ellenpontozzák „az állandósult szókapcsolatok, frázisok biztosnak hitt bölcsességét”. Költői szövegek értelmezésekor is képes tehát arra, hogy a műfaji különbözőséget figyelembe véve „átkötéseket” hozzon létre az alkotónak a nyelvhez való viszonya és világlátásának néha alig észrevehető alakulása között. Kukorelly-tanulmányának például már a címe is utal erre a konstans törekvésére: „Lefokozott líra- és prózanyelv, lefokozott lírai én.” Rendkívül tömör jellemzése ez Kukorelly költői világának, akárcsak a következő: „Klasszicizált nonszensz.” Az olvasót azonnal útba igazítják ezek a lényegre törő megfogalmazások, s egyben kíváncsivá is teszik az argumentációra, a kifejtésre.

Harkai Vass Éva vajdasági irodalomtörténészként abból a szempontból is komolyan veszi a hivatását, hogy állandóan szem előtt tartja régiójának irodalomfejlődését. Folyamatosan tudatosítja azokat a jelenségeket, amelyek ezt az irodalmat megkülönböztetik a magyarországi „trendektől”, de figyel a konvergencia-jelenségekre is. Higgadtan utasítja el az anyaországi kulturális sajtóban időnként felbukkanó, felületesen és megalapozatlanul bennfenteskedő közleményeket ugyanúgy, mint a szakmailag színvonalatlan „populista irányú lelkesedést”, amely a regionális provincializmus gyermekbetegsége. Nem akar mindent és mindenáron „összehasonlítani” vagy összemérni; tudja, hogy az igazi feladat a magyar irodalom *egészének* elhelyezése a nagy európai és világirodalmi folyamatokban. De tisztában van azzal is, hogy ha mi magunk nem figyelünk oda a magunk sajátos gondjaira, akkor ezt a feladatot senki sem fogja elvégezni helyettünk. Rajtunk áll, hogy ezeknek a gondoknak a mérlegelése ne váljék belterjessé. A *Rések és korosztályok* szerzőjének irodalomtörténeti munkáját egy pillanatig sem fenyegeti ez a veszély.